

Тајна лица атентата

Када су двојица београдских историчара у Свескама Андрићевог института објавили у целини познато Поћореково писмо Билинском од 28. маја 1913. и тако, поново, подсетили да је рат против Србије планиран дуги низ година пре Сарајевског атентата, изазвали су лавину реакција

Већина немачких и аустријских медија, или њихови саговорници, трудили су се да истакну како сам документ није релевантан и да не доказује бог знашта. Минхенски Зидојче цајтунг је оценио да је тиме, изгледа, пропао покушај Београда да се растерети приписане кривице (А ко га је оптеретио? – прим. М. Б.), док дневник Велт пише да су предлози као Поћореков „мало значили“. Велт износи други „аргумент“ – да Аустрија средином 1914. уопште није била спремна за рат, пошто су пропали покушаји решавања „Јулске кризе“. Немачки таблоид Билд означио је објављивање као покушај Србије да „докаже“ невиност за Први светски рат и сугерише да је Принцип (продужена српска рука, а не аустроугарски држављанин – прим.

М. Б.), пуцњима покренуо Први светски рат, а да данас Београд жели да се ослободи сваке саодговорности.

Оштро пише и Тагесшпигл, показујући да је писмо у садашњем тренутку подршка оним снагама у Србији које критикују „неправедно и безразложно проглашавање Србије а priori кривцем за Први светски рат“. Аустријски Клајне цајтунг, поводом објављивања писма и изјава директора Архива Србије Мирослава Перишића, пише да „Србија на тај начин жели да покаже своју невиност у Првом светском рату, те да се и даље заноси у старом националистичком размишљању“. Клајне цајтунг сматра да се Србија бори за своју улогу жртве немачко-аустријске агресије на почетку Првог светског рата. Листови помињу оцене режисера Емира Кустурице, иницијатора оснивања Андрићевог института, у негативном тону, жељећи да га представе као лаика.

Немачки Тагесшпигл, поводом српских реаговања на Кларкову књигу која је добро примљена у Немачкој, износи „да је проблем са Србијом око прихватања историјске истине у томе што је на свим странама у Европи постигнута дистанца од традиционалних националних историјских прича, док у Србији овај процес тек предстоји“.

И у специјалном броју недељника Шпигл, посвећеном Првом светском рату, Србија је добила истакнуто место. Лист констатује да је баш уочи стогодишњице сазрело време да се преиспита „Фишера теза“ о немачкој одговорности, па се у том светлу набрајају историчари који наглашавају недостатке Русије (Шон Мекмикин), Француске (Штефан Шмит), али и свих великих сила (Кристофер Кларк). Српски званичници се у тексту означавају као сиве еминенције Сарајевског атентата.

Подељена мишљења у Босни и Херцеговини

Нови трендови преиспитивања повода и узрока рата и обнављање некадашњих флоскула политичке пропаганде из 1914. године нису могли да не оставе последице на још увек неопорављеном југословенском простору, посебно у Босни и Херцеговини. Уместо да се обележавање закаже тамо где су донете неопозиве одлуке да се тог јула 1914. године крене у рат и не пропусти згодна прилика – Постдам крај Берлина и Балхаусплац у Бечу, све је измештено на Балкан, у Сарајево. Управо на простор где је утемељивач новог ревизионизма Роберт Каплан у својим Балканским духовима утврдио да су започела два светска рата (!). Чувена књига, која је наводно утицала и на америчке председнике или бар на писце њихових говора.

Данас је јавност у БиХ подељена не само између три главна конститутивна народа већ и унутар најбројнијег – бошњачког. Подела иде линијом оцене о карактеру аустроугарског присуства у овој некадашњој покрајини Монархије.

После неких иступања интелектуалаца можемо да се питамо да ли се заборавило ко су били генерали Филиповић, Варешанин, Поћорек, Саркотић или сам надвојвода Франц Фердинанд? Како су стигли у Босну? Упркос недавним и данашњим поделама у којима је и сам учествовао, академик Мухамед Филиповић из Сарајева је више пута поновио „да је Гаврило Принцип био борац за слободу своје земље и против њене окупације, чији је симбол био аустроугарски престолонаследник Франц Фердинанд“. Такође, осврнуо се на атмосферу у Сарајеву и утврдио „да не разуме потребе одређених снага из БиХ да аболмирају своје окупаторе“, нагласивши да се „атентат не може упоредити са тероризмом“. Развијајући своју мисао рекао је „да не мисли да државе које су иницирале да се на Видовдан 2014. године низом манифестација у Сарајеву обележи 100 година од Првог светског рата желе добро, ни БиХ, ни народима који у њој живе. Мислим да они желе да оперу свој образ и своје руке, јер су они такође саучесници и произвођачи Првог светског рата“.

„Млада Босна“ и Ал Каида

Канадско-британска историчарка Маргарет Мекмилан опредељује се за варијанту „да је српска влада вероватно знала за планирани атентат“, али се током јулске кризе успротивила Аустрији „зато што је имала руску подршку“. Она оцењује да је атентат, акт који је послао Европу у сусрет рату, био дело фанатичних словенских националиста, младобосанаца, и њихових подржавалаца из сенке, из саме Србије.

„Тешко је не упоредити их са екстремним групама међу исламским фундаменталистима као што је Алкаида сто година касније. Као и ови каснији фанатици, младобосанци су били одлучни пуританци, презирали су ствари као што су алкохол и сексуални односи.“ Мекмиланова каже да су били идеалисти, страшно посвећени ослобођењу Босне од стране власти. Били су под утицајем великих руских револуционара и анархиста, веровали су да своје циљеве могу постићи насиљем и ако тре-

ба жртвовањем властитих живота. Она поједностављује, изједначавајући поједине активности удружења и организација које су се одвијале у Македонији са онима које ће се касније одвијати на тлу Аустроугарске. Зато дотурање новца и оружја у Босну ставља у истој реченици са Македонијом. И додаје „појашњење“ да је то исто што „Иран чини данас са Хезболахом у Либану“. Ова паралела је потпуно без историјског основа. Нити је у Босни постојала организација сличног типа и масовности, нити је оружје пребацивано за масовно наоружавање. Видели смо да се наоружавају повереници обавештајне службе, а могло би се претпоставити да је део експлозивних средстава пребациван за потребу рушења комуникација у случају да Аустроугарска нападне Србију још уочи балканских ратова, али и касније, јер су претње биле реалне.

Историчарка Мекмилан упоређује аустроугарску одлуку да се Србија одмах окриви и да се једном за свагда реше проблеми са Србијом и домаћим Словенима, са одлукама Буша и Блера после 11. септембра 2001. године да се изврши инвазија Авганистана и Ирака.

Оно што је генерална замерка Мекмилановој и њеним сарадницима, то је неуједначеност стандардне аргументације какву захтева стручни рад. Наиме, у једнакој равни налазе се цитати из сећања истакнутих актера одмах после рата, када они, у најмању руку, нису могли до архивских извора, често већ у егзилу (Руси), затим проблематични радови међуратних ревизиониста (на пример Битнера и Иберсбергера), са деловима објављене дипломатске грађе после Првог светског рата. Напомене су веома једноставне и најчешће се састоје од једног наведеног извора. Нема сугестије читаоцу да око појединих питања постоје контроверзе и неслагања која трају читав један век. Ту је читав сет литера-

ОДГОВОРНОСТ АУСТРОУГАРСКЕ

Директор бечког Државног архива Волфганг Мадертанер у више је наврата за аустријске и светске медије последњих месеци, поводом све присутнијих полемика око одговорности за рат, изјављивао да је „Аустрија у обавези да као сукцесор монархије Хабзбурга јасно и разумљиво призна кривицу“. Тим поводом је у интервјуу за београдску Политику изложио, по њему, више непомерљивих чињеница.

„Беч је тражио прилику да сачува престиж и поврати кредибилитет велесиле, тако што ће започети ограничени, регионални сукоб и наравно изићи као победник из тог 'малог' рата [...] У том контексту је Италија дуго времена била приоритетни циљ за генерала Фон Хецендорфа и његове следбенике [...] Да би се потом окренуо Србији. Кад је у ратни календар Хабзбуршке монархије унесен нови приоритетни циљ – успостављање контроле над целим Балканом, то јест преузимање турских територија – Србија се обрела на путу као препрека [...] Питање је наравно да ли би генералу Фон Хецендорфу пошло за руком да у том тренутку оствари зацртани циљ да до атентата није дошло (...) Али атентат је изведен и монархија је добила повод за рат који је желела и тражила. [...] Останимо при чињеницама које су важиле до 2010. године – Аустроугарска и Немачка су криве за рат“, изјавио је Мадертанер.

КО ЈЕ КРИВ ЗА ПРВИ СВЕТСКИ РАТ?

У анкети Би-Би-Сија (BBC) „Ко је крив за Први светски рат?“ одговарали су еминентни историчари, њих десет. Међу њима су били Макс Хејстингс, Ричард Џеј Еванс, Хедер Џонс, Џон Рол, Герхард Хиршфелд, Аника Момбауер, Шон Мекмикин, Катриона Пенел, Гари Шефилд и Дејвид Стивенсон. Већина историчара је остала привржена ранијим ставовима о доминантној немачкој одговорности, уз Аустроугарску, која је одавно желела обрачун са Србијом.

Макс Хејстингс је поновио своје више пута изречене ставове да га нису „уверили аргументи против Србије“, те да не верује да је Русија желела европски рат 1914. године, јер су руски лидери знали да би били у много јачој позицији за две године, када окончају програм наоружавања.

Слично суди Џон Рол, који означава Немачку и Аустроугарску и наглашава да Први светски рат „није избио случајно нити зато што је заказала дипломатија“, већ као „резултат завере влада империјалистичких земаља Немачке и Аустроугарске, које су се надале да ће Британија остати изван сукоба“.

Аника Момбауер је поновила „да рат није био случајна незгода“. „Обе владе (немачка и аустроугарска – прим. М. Б.) су знале да је скоро извесно да ће Русија доћи да помогне Србији и да ће то претворити локални сукоб у европски, али били су спремни да преузму тај ризик“.

У групи историчара за које нема сумње у примарну одговорност Немачке и Аустроугарске су и професори Гари Шефилд и Дејвис Стивенсон. Стивенсон тако понавља утврђено мишљење да је Немачка главни кривац и сноси највећи део одговорности „подршком Аустроугарској да нападне Србију, иако је знала да ће сукоб ескалирати [...] Без Немачке

подршке Аустроугарска не би деловала тако драстично“.

Др Катриона Пенел такође криви Немачку и Аустроугарску. „Ултиматум Србији од 23. јула био је формулисан тако да је било практично немогуће прихватити га.“

Хедер Џонс сматра Аустроугарску, Немачку и Русију главним кривцима, „чији су ратоборни политички и војни лидери изазвали Први светски рат“. По њој је атентат, какви су тада били уобичајени у Европи, био само изговор за рат да освоје и униште Србију.

У овој анкети је и Шон Мекмикин био нешто флексибилнији у односу на тврдње у својим књигама о доминантној руској одговорности. Ту је ближи Кларковом мишљењу да је одговорна „шесторка“ у саставу Аустроугарска, Немачка, Русија, Француска Британија и Србија. Он верује да су и Немачка и Аустроугарска покушале да локализују балкански сукоб, али да су Русија и Француска учиниле да тај конфликт прерасте у европски рат, а Британија у светски.

Слично становиште изнео је немачки историчар са Универзитета у Штутгарту Герхард Хиршфелд. Редослед почиње са Аустроугарском, а наставља са Немачком и Русијом. Србија је на крају.

Једини експлицитан у тврдњи да је Србија главни кривац био је Ричард Џеј Еванс. „Србија је сносила највећу одговорност за избијање Првог светског рата. Српски национализам и експанзионизам били су најдубље реметилачке силе, а српска подршка терористима 'Црне руке' била је крајње неодговорна. Аустроугарска сноси мало мању одговорност због паничне и претеране реакције на убиство наследника хабзбуршког трона“.

туре, и добре, првокласне, и оне која изазива стручно подзрење.

Дајвид Блекбурн на страницама Гардијана констатује да је Други светски рат на Западу био стимуланс да се потраже његови дубљи узроци у немачкој политичкој традицији и да се из тога изродила „Фишеров контроверза“, која је „за неко време постала владајуће мишљење (ортодоксија)“. Међутим, последњих година као да је веродостојно доведена у питање од историчара који упиру прстом на све учеснике осим на Берлин. „Садашњи консензус је, чини се, да нема консензуса“. Поставља се питање да ли један мали број наслова без продубљеног истраживања на непознатим изворима може да уздрма стотине, ако не и хиљаде који остају на Фишеровим позицијама, па и нешто модификованим!

Реаговања из Србије

У српској јавности различити су коментари поводом промовисања једног броја књига која су добиле оцену „ревизионистичке“, више у политичком, него стручном смислу. Усудили би се да устврдимо да је реаговање пре произашло из њихове нападне промоције у појединим срединама него што су оне некакав изузетак у стручној средини. Било је и раније књига које би заталасале струку

својим радикалним хипотезама, али ретко су оне постајале ствар глобалних медија. Аргументи са страница књига постају преко ноћи дневнополитички аргументи.

У српској средини јавила се бојазан да је посредни нека друга намера, тим пре што се баш у тим књигама на један стручно сумњив начин сва сложена прошлост узрока Првог светског рата преваљује на Србију и њен наводно „малигни национализам“. Њена целокупна историја XIX и XX века почела се тумачити у складу са политичким оценама карактера ратова на тлу Југославије 1991–1999. године.

Уз Србију се издваја Русија. „Руска мобилизација је злочин који је покренуо рат“, јер, ето, то је могао остати локални сукоб Аустроугарске и Србије. Русија је крива што тог „парију“ 1914. године није пустила низ воду. На једној страни се инсистира да више ниједан народ после сто година не би требало да буде оптерећен осећањем кривице, сви су једнако патили, сви једнако страдали, а онда се волшебно упире прстом на две државе, две нације које су у овом тренутку ван Европске уније или тачније ван тзв. међународне заједнице. Да ли је то најва „нове политичке коректности“ за нови период хладног рата? ■

(Крај)